

Обов'язок захищати Вітчизну і проходити військову службу як визначальні складові адміністративно-правового статусу громадян в умовах дії правового режиму воєнного стану

Олександр Іванович Коренцов*

*Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
Харків, Україна*

**e-mail: jurist.korentsov@ukr.net*

Анотація

Актуальність дослідження визначається тим, що в Україні вже одинадцять років триває війна з РФ, та обумовлена тим, що науковцями не було приділено достатньо уваги питанню сутності військового обов'язку та військової служби, їх генези, різними підходами науковців до визначення військової служби та впливу обов'язку захищати Вітчизну і проходити військову службу на адміністративно-правовий статус особи в умовах дії правового режиму воєнного стану. Мета статті полягає в аналізі норм Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» на предмет їх відповідності Конституції України й міжнародним правовим актам, якими встановлено основоположні права і свободи людини і громадянина, та їх впливу на обов'язки громадян під час дії воєнного стану, а також у висвітленні проблемних питань законодавчих актів, які регулюють правовідносини під час воєнного стану. При проведенні дослідження використано загальнонаукові й спеціальні, методи наукового пізнання, зокрема: діалектичний, історичний, формально-логічний, догматичний, системного аналізу. За результатами проведеного дослідження запропоновано визначення «військової служби», яке суттєво відрізняється від наведеного в Законі України «Про військовий обов'язок і військову службу» та дефініцій науковців, що ґрунтується на визначенні військової служби як особливої державної служби, для реалізації завдань якої застосовуються всі види зброї і військової техніки, що робить її небезпечною для життя і здоров'я військовослужбовця.

Ключові слова: обов'язок захищати Вітчизну; військова служба; строкова військова служба; базова військова служба; альтернативна служба; військовозобов'язані; військовослужбовці.

The Duty to Defend the Homeland and Perform Military Service as Defining Components of the Administrative and Legal Status of Citizens under the Legal Regime of Martial Law

Oleksandr I. Korentsov*

*H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,
Kharkiv, Ukraine*

**e-mail: jurist.korentsov@ukr.net*

Abstract

The relevance of this study stems from the fact that Ukraine has been engaged in an armed conflict with the Russian Federation for over eleven years. Despite this, insufficient scholarly attention has been given to the essence and genesis of military duty and military service, the various academic approaches to defining military service, and the impact of the duty to defend the Homeland and perform military service on the administrative and legal status of individuals, particularly under the legal regime of martial law. The purpose of the article is to analyze the provisions of the Law of Ukraine "On Military Duty and Military Service" in terms of their compliance with the Constitution of Ukraine and international legal instruments that establish fundamental human rights and freedoms. The article also examines how these provisions affect the obligations of citizens during martial law, highlights current issues within Ukrainian legislation regulating legal relations during martial law, and proposes possible solutions to address these challenges. The research applies general scientific and specialized methods of legal analysis, including the dialectical, historical, formal-logical, dogmatic methods, and systems analysis. As a result of the study, a new definition of "military service" is proposed, which significantly differs from the definition provided in the Law of Ukraine "On Military Duty and Military Service" and from those offered by other scholars. The proposed definition emphasizes that military service is a special form of public service aimed at the defense of Ukraine, involving the use of all types of weapons and military equipment, thereby posing inherent risks to the life and health of military personnel. The article concludes that the Law of Ukraine "On Military Duty and Military Service", adopted in the post-Soviet period (1992), has not been sufficiently revised following the adoption of the Constitution of Ukraine. As a result, it does not fully align with constitutional provisions or reflect current realities. The law requires substantial amendments, particularly with regard to the definition of "military service", the procedures and components of military service, the system of staffing the Armed Forces of Ukraine, conscription procedures, fixed-term (alternative or basic) military service, and pre-service training. These reforms are expected to positively influence the administrative and legal status of citizens, especially during martial law.

Keywords: duty to defend the Homeland; military duty; military service; fixed-term military service; basic military service; alternative service, conscripts; military personnel.

Вступ

Одинадцять років триває війна з військами російської федерації (рф), які вдерлися на територію України. Після початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. на всій території України було введено воєнний стан указом Президента України № 64/2022 [1], одночасно Указом Президента України № 69 оголошено про загальну мобілізацію військовозобов'язаних до Збройних Сил України (ЗСУ) і з 2022 р. строки дії воєнного стану та строки загальної мобілізації продовжуються відповідними указами президента. Повномасштабна війна в Україні триває вже понад три роки і ніхто не може визначити, коли вона закінчиться, тому, беручи до уваги, що в ст. 65 Конституції України визначено, що «захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком громадян України», вважаємо актуальним дослідження питання військового обов'язку громадян України, військової служби в лавах ЗСУ як складових адміністративно-правового статусу громадян, зокрема під час дії правового режиму воєнного стану в Україні, та відповідності положень Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» нормам Конституції України та міжнародним правовим актам, які були ратифіковані Верховною Радою України. З прийняттям Конституції України в 1996 р. в Україні було задекларовано перехід від державоцентристської концепції її розвитку, яка реалізовувалась у Радянському Союзі, згідно з якою пріоритетними були інтереси держави, до людиноцентристської концепції розвитку, за якою «людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, безпека і недоторканність визнаються найвищою соціальною цінністю» [2]. Але з часу прийняття Верховною Радою Конституції України не були приведені у відповідність до Основного Закону положення законів, які були прийняті у пострадянський період, зокрема норми Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» № 2232-XII від 25.03.1992 р. (Закон № 2232-XII) [3], незважаючи на його виключну важливість для держави і те, що його норми значною частиною дублюють положення Закону СРСР «О всеобщей воинской обязанности», зокрема статті 1–3, щодо примусового проходження чоловіками строкової військової служби, що призвело до порушень основоположних прав громадян.

11 квітня 2024 р. Верховною Радою було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» № 3633-IX (Закон № 3633-IX) [4], згідно з яким до Закону «Про військовий обов'язок і військову службу» було внесено зміни, відповідно до яких строкова військова служба була замінена на базову військову службу і строки військової служби були зменшені, зокрема строк служби солдатів, сержантів і старшин

було зменшено з 18 місяців до 5 місяців (до 2 місяців базова загальновійськова підготовка і до 3 місяців – фахова підготовка), а тих, які мають ступінь вищої освіти магістра, – з 12 до 5 місяців, а під час дії воєнного стану строк проходження служби для обох категорій буде становити до 3 місяців (1 місяць базова загальновійськова підготовка і до 2 місяців фахова підготовка). Ці зрушення є позитивними, тому що чоловік, якого було призвано до лав ЗСУ, буде служити в три з половиною (відповідно, 2,5) рази менше, ніж до внесених до Закону змін (згідно з прикінцевими положеннями Закону № 3633-IX норми щодо загальновійськової підготовки та її строків вводяться в дію з 1 вересня 2025 р.). Але необхідність внесення змін до Закону № 2232-XII щодо зменшення строку служби за призовом була продиктована військовою обстановкою, а саме необхідністю забезпечити ЗСУ якнайшвидше мобілізаційним резервом, а не бажанням кардинально змінити Закон № 2232-XII з метою забезпечення прав громадян, встановлених Конституцією України. Також констатуємо, що до Закону № 3633-IX так і не були внесені зміни (доповнення) щодо оплати (матеріального забезпечення) за весь час проходження військової служби громадянам України, які були призвані на строкову (базову) військову службу.

Переконані, що Закон № 2232-XII містить положення, які, навіть після внесення в нього протягом 2022–2024 рр. змін, потребують перегляду, зокрема ті, що стосуються визначення військової служби, комплектування ЗСУ, призову на військову службу, строкової (базової) військової служби (загальновійськової підготовки), строків її проходження, альтернативної служби, підготовки до військової служби, з метою гарантування основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема під час дії воєнного стану, і ці аспекти до цього часу не були досліджені науковцями.

Вважаємо, що реформування військового законодавства України, особливо в умовах повномасштабної війни, є першочерговим завданням для держави. Україні потрібен принципово інший Закон «Про військовий обов'язок і військову службу», який не буде ґрунтуватися на радянських принципах формування, комплектування, забезпечення війська, основу якого становитиме професійна армія, набір до якої буде здійснюватися на добровільній основі за контрактом, що дозволить за допомогою центрів рекрутингу поповнити ЗСУ мотивованими, добре навченими бійцями.

Погоджуємося з висновком П. П. Богуцького, який у своїй статті ще в 2005 р. зазначав таке: «Необхідно знайти науково обґрунтовані підходи для вирішення цілої низки сучасних проблем розбудови Збройних Сил та впливу держави, громадських інститутів на процеси реформування, запровадження

демократичних інститутів у військовому середовищі з одночасним вирішенням питань зміцнення обороноздатності держави» [5, с. 152].

Підтримуємо О. Г. Колб, А. О. Бусел, Є. А. Третяк, які вже під час війни (2024) в статті, присвяченій військовій службі в Україні, зазначали, що «без суттєвої модернізації та реформування військової служби в Україні досить складно буде не тільки вести бойові дії з РФ, а й уникати відповідних втрат військовослужбовців і військової техніки. Тільки видозміна змісту військової служби в нашій державі створить безпечні умови її функціонування у післявоєнний період» [6, с. 306].

Навіть в умовах війни, коли на території України понад три роки діє воєнний стан і триває загальна мобілізація, вважаємо неприпустимим порушення основоположних прав громадян, зокрема права на життя, свободу і недоторканність, повагу до їх гідності, тому вважаємо слушним висновок Ю. Запороженко, Ю. Легези, Ю. Волкової, О. Пушкіної, М. Ковалю, які зазначають, що «в умовах воєнного стану захист прав людини є особливо складним, обмеження прав мають бути обґрунтованими, обмеженими в часі та ресурсах, вони повинні використовуватись відповідно до принципів демократії та верховенства права з метою захисту інтересів суспільства, а також прав і свобод громадян» [8, с. 250].

Метою статті є дослідження генези військового обов'язку (військової повинності), сутності військової служби і способів комплектування збройних сил, аналіз норм Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» в аспекті їх відповідності Конституції України, міжнародним правовим актам і їх вплив на адміністративно-правовий статус громадян, зокрема під час дії правового режиму воєнного стану, висвітлення проблемних аспектів, які існують у законодавстві України щодо питань військового обов'язку і військової служби та шляхи їх вирішення.

Огляд літератури

Питанням військового обов'язку, військової служби (строкової, контрактної), зокрема альтернативної служби, та їх різноманітним аспектам науковцями приділялася значна увага упродовж становлення і законодавчого формування інституту військової служби, починаючи з проголошення Незалежності України, про що свідчать праці таких вітчизняних і закордонних вчених, як В. М. Александров, О. Г. Колб, Н. М., В. Топчій, І. О. Корж, І. Ф. Корж, О. І. Зозуля, Н. М. Градецька, А. Баран, П. П. Богуцький, І. С. Пирога, М. В. Белова, Ф. І. Фрідманська, О. Єні, Р. Крістоні, Л. В. Ярмол, О. І. Погібко, О. І. Остапенко, Є. Григоренко та ін. Слід зазначити, що більшість статей науковців була опублікована вже під час

повномасштабного вторгнення рф в Україну і введення воєнного стану. Велика увага науковців до зазначеної тематики зумовлена тим, що в Україні вже одинадцять років триває війна і вирішення проблемних питань військового законодавства, його удосконалення під час війни є нагальним завданням для держави. Питання переходу України на комплектування ЗСУ з призову на контрактну основу ставилися керівництвом держави ще від початку 2000-х років, але до цього часу так і не було завершено повністю перехід на комплектування ЗСУ контрактниками на добровільних засадах. О. І. Погірко в своїй статті ще в 2009 р. зазначав, що «проблеми створення нової системи військово-професійної організації, перебудови системи й організації добору громадян на добровільній основі та їх підготовки є важливою складовою розбудови держави» [8, с. 450].

Науковцями було досліджено різноманітні аспекти військової служби, але їх дослідження ґрунтувались на чинній законодавчій базі, зокрема поза увагою науковців залишилися питання щодо відповідності норм Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» нормам Конституції України і міжнародним правовим актам, зокрема, чи не порушують його норми основоположні права і свободи людини і громадянина як за мирного життя, так і під час дії воєнного стану, повною мірою не було досліджено генезу військового обов'язку і військової служби, не було достатньо уваги приділено питанню сутності військової служби. Питання впливу військового обов'язку, військової служби, а саме норм Закону № 2232-ХІІ, які регулюють військові правовідносини, на адміністративно-правовий статус громадян, зокрема під час дії правового режиму воєнного стану, загалом залишалось поза увагою науковців. Це пов'язано з тим, що в Україні питання щодо безпосереднього виконання обов'язку громадян захищати державу та мобілізації не були такими актуальними, як в умовах війни.

Вибір теми дослідження, зокрема, пов'язаний з тим, що науковцями не ставилася під сумнів обґрунтованість положень Закону № 2232-ХІІ, зокрема в контексті їх впливу на права громадян.

Матеріали та методи

При проведенні дослідження було використано загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання. Діалектичний метод дав змогу розглянути розвиток і необхідність регулювання правовідносин у сфері військових правовідносин. Історичний метод було застосовано для дослідження становлення правових норм, які визначають сутність і основні положення інституту військового обов'язку (військової повинності) в різні історичні періоди. Формально-логічний метод було використано під час аналізування

норм Конституції, законів та інших нормативно-правових актів України і інших держав, що допомогло виявити невідповідність норм Закону № 2232-ХІІ Конституції та міжнародним правовим актам і зумовлює необхідність внесення суттєвих змін до закону. Метод системного аналізу дозволив виявити особливості запровадження норм Закону № 2232-ХІІ та їх вплив на обов'язки і права громадян. За допомогою догматичного методу було сформульовано визначення «військової служби», висновки і пропозиції щодо вдосконалення регулювання військових правовідносин.

Результати та обговорення

Теоретичні аспекти інституту військової служби в Україні

П. П. Богуцький у статті, присвяченій аспектам військового права, зазначає, що «важливим є визначення всього масиву питань, що стосуються діяльності громадян у військовій сфері, їх взаємовідносини під час виконання обов'язків військової служби між собою та з державним органом, у тому числі з тими, які утворюють військову організацію суспільства, зокрема актуальними є питання, що стосуються правового статусу осіб, які виконують обов'язки військової служби» [5, с. 152], тому питання впливу військового обов'язку, військової служби та різних її аспектів на адміністративно-правовий статус громадян, зокрема і під час дії воєнного стану, є надзвичайно важливими і актуальними.

У ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» дається таке визначення військової служби: «Військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, іноземців та осіб без громадянства, пов'язаній із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності. Утім, чи відповідає це визначення сутності військової служби? У чому полягає «особливий характер» цієї державної служби, що мається на увазі, коли йдеться про оборону незалежності та територіальної цілісності України, враховуючи, що військовослужбовець захищає безпосередньо територію України (на суходолі, на морі й у повітрі), застосовуючи зброю і військову техніку?

Чимало науковців вважають недосконалим наведене в Законі № 2232-ХІІ визначення «військової служби», і ми підтримуємо цю позицію, тому що визначення повинно відображати сутність «військової служби», її завдання, а не зводиться до складу осіб, які проходять (відбувають) військову службу та вимоги до цих осіб. Науковці зазначають, що військова служба має багато ознак, які виокремлюють її з-поміж інших видів служб, про це у своїх статтях зазначають О. І. Зозуля, Є. Григоренко, І. В. Кіреєва, А. В. Сахній,

а деякі з них, зокрема Є. Григоренко, пропонують своє визначення «військової служби».

Окремі науковці вважають некоректним положення ст. 65 Конституції України щодо обов'язку захищати Вітчизну, а саме: «Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком громадян України». Зокрема О. І. Зозуля у своєму дослідженні, присвяченому конституційному праву і обов'язку захищати Україну, зазначає, що «термін “Вітчизна” не має чіткої, однозначної правової дефініції, може бути визначений, як “Батьківщина, рідний край, країна стосовно людей, які народилися в ній і є її громадянами. Подібна термінологічна неоднозначність може допускати хибне сприйняття Вітчизни, як країни (або ж навіть лише регіону) місця проживання/походження особи чи її громадської приналежності. А це, як наслідок, викривлює розуміння громадського обов'язку захищати “Вітчизну”» і висновок, що в даному контексті більш виправданим вбачається говорити про конституційний обов'язок захищати не «Вітчизну», а саме «Україну» [9, с. 14]. Вочевидь, з урахуванням зазначених висновків у визначенні «військової служби», наведеному в Законі № 2232-XII, було замінено словосполучення «пов'язаній з захистом Вітчизни» на словосполучення «пов'язаній з обороною України». Згідно з міжнародними правовими актами зазвичай тільки наявність певної території є головною умовою існування держави, розбудови її державних інституцій, а тому про незалежність держави, її суверенітет, територіальну цілісність може йти мова тільки у разі існування території держави, таким чином, якщо громадянами захищається територія держави, то автоматично захищаються її незалежність і суверенітет.

Але ми вважаємо, потрібно ще більше конкретизувати об'єкт, який підлягає захисту кожним громадянином України, а саме: замінити у визначенні «військової служби» словосполучення «обороною України» на словосполучення «обороною території України», тому що військовослужбовець захищає, застосовуючи зброю безпосередньо *територію України* (на суходолі, на морі й у повітрі), а тому, захищаючи територію України, військовослужбовець автоматично захищає її суверенітет і незалежність. Також вважаємо за потрібне внести відповідні зміни і в текст ст. 65 Конституції України щодо конкретизації обов'язку громадян захищати Вітчизну.

Що стосується терміна «територіальна цілісність», то це, за визначенням, «є принципом міжнародного публічного права, який гарантує, що територія держави не може бути порушена іншими державами шляхом застосування сили або загрози силою, територія держави є недоторканою», а тому досить проблематично громадянину буде обороняти принцип, у цьому

випадку також, по аналогії з обороною незалежності, можливо говорити про те, що військовослужбовець, захищаючи територію України, відстоює принцип територіальної цілісності, тому в дефініції «військової служби» достатньо зазначити «обороняє територію України», що матиме наслідком відстоювання суверенітету, незалежності й територіальної цілісності України. Дехто може зауважити, що територіальна цілісність держави може бути порушена внаслідок внутрішніх заворушень, але, по-перше, ч. 4 ст. 17 Конституції України «Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян», і по-друге, питаннями внутрішньої безпеки держави займаються підрозділи Міністерства внутрішніх справ України, зокрема Національної поліції та Національної гвардії України.

Вважаємо, що визначення «військової служби», наведене в ст. 2 Закону № 2232-XII, не відповідає сутності військової служби, її завданню і зводиться до визначення складу осіб, які відбувають військову службу, та вимог до цих осіб. Також у цьому визначенні та в альтернативних дефініціях «військової служби», запропонованих науковцями, не зазначається головна особливість військової служби, що кардинально відрізняє її від інших видів державної служби, і яка полягає в тому, що військовослужбовцями для оборони держави і навчання можуть застосовувати всі види зброї і військової техніки. Тому пропонуємо визначення «військової служби», яке відповідає сутності військової служби, а саме: «військова служба – це особлива державна служба, яка полягає у військовій підготовці військовослужбовців (громадян України, у визначених законом випадках іноземців та осіб без громадянства), вдосконалення їх навичок з володіння зброєю і застосування військової техніки з метою оборони території України від збройної агресії регулярних військ і військових збройних формувань інших держав».

Проблемні питання військової служби і забезпечення прав людини при вирішенні питання про призов громадян до лав Збройних Сил України

Статтею 4 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» встановлено, що ЗСУ та інші військові формування комплектуються військовослужбовцями шляхом призову (направлення) громадян на військову службу та шляхом прийняття громадян України на військову службу за контрактом (в добровільному порядку), при цьому підлягали призову на строкову військову службу громадяни України з 18 до 25 років і строк служби солдатів, сержантів і старшин становив 18 місяців, а тих, хто мав ступінь вищої освіти магістра, – 12 місяців. Законом № 3633-IX від 11.04.2024 р. було зменшено строк служби, яка зараз іменується «базова

військова служба», до п'яти місяців (під час дії воєнного стану до трьох місяців), і ці зміни були здійсненні з метою збільшення мобілізаційного резерву ЗСУ, але ця служба, по суті, залишилася строковою [4, с. 34]. Майже тридцять років з часу прийняття Конституції України сотні тисяч чоловіків проходили строкову військову службу, будучи в примусовому порядку призвані до лав ЗСУ. У пострадянський період, коли приймався Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу», за зразком СРСР, тоталітарної держави, було побудовано аналогічну систему призову, обліку призовників, допризовної та призовної підготовки і законодавчо закріплено заходи примусу в разі порушення правил обліку призовників, невиконання вимог Закону № 2232-ХІІ, порушення правил несення військової служби, зокрема Кодексом України про адміністративні правопорушення (КУпАП) було встановлено адміністративну відповідальність за порушення військово-визначеними та призовниками законодавства про військовий обов'язок і військову службу (на цей час «правил військового обліку»), порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію (статті 210, 210¹ КУпАП), та встановлено Кримінальним кодексом України (ККУ) кримінальну відповідальність за ухилення від військового обліку та військових зборів, ухилення від призову на військову службу офіцерів запасу, військово-визначених і резервістів (статті 335–337 ККУ).

Водночас постає питання, чому юнаки, яким тільки виповнилося 18 років, і навіть ті, яким не виповнилося 18 років, а виповниться на час відправлення до військової частини (ст. 15 Закону № 2232-ХІІ), та які згідно з визначенням, наведеним у ст. 1 Закону України «Про громадянство», є дітьми, і яких у примусовому порядку призивали до ЗСУ, мали віддавати державі півтора (раніше два, а у ВМФ три роки) або рік свого життя, замість того, щоб продовжувати навчання в технікумі чи університеті, отримувати спеціальність, займатися підприємництвом, створювати сім'ю? Але ж Конституцією України в 1996 р. було задекларовано, що «Україна є суверенною, незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою» (ст. 1), в якій «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави» (ст. 3) [2]. Отже, Україною було обрано людиноцентристську концепцію розвитку держави, згідно з якою забезпечення прав і свобод громадян є пріоритетними для держави порівняно з інтересами самої держави.

Конституцією України було закріплено основоположні права і свободи людини, проголошені Загальною декларацією прав людини, прийнятою 10 грудня 1948 р. резолюцією 217 А Генеральної Асамблеї ООН, та Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (1950), зокрема невід'ємне право людини на життя (ст. 27), право на свободу

і особисту недоторканність (ст. 29), право на повагу до її гідності (ст. 28) [2, с. 10], які згідно з ч. 2 ст. 64 Конституції не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного та надзвичайного стану, а тому, в разі неможливості або небажання чоловіка відбувати строкову військову службу, тобто без добровільної згоди чоловіка на проходження служби в ЗСУ, інших військових формуваннях, його неможливо примусово призвати до війська, не порушивши його права, встановлені статтями 27, 28, 29 Конституції України. Таким чином, норми Закону № 2232-ХІІ щодо примусового призову молодих чоловіків на строкову військову службу не відповідають Конституції України, примусовий призов чоловіків здійснювався з порушенням їхніх прав, установлених Конституцією України і, відповідно, виникає питання щодо доцільності існування в КУпАП, ККУ статей про притягнення до адміністративної та кримінальної відповідальності призовників і допризовників в разі порушення ними правил обліку та призову на військову службу.

Встановлене Конституцією України «невід'ємне право людини на життя» (ст. 27) потрібно розглядати не тільки як те, що ніхто, включаючи державу, не може позбавити людину життя, а і як її невід'ємне право розпоряджатися своїм життям, зокрема і часом свого життя, розпоряджатися своїм тілом, обирати собі роботу, яка може бути небезпечною для життя і здоров'я, тобто на розсуд самої людини, що узгоджується зі статтями 27, 28, 29 Конституції України зокрема, ч. 2 ст. 27: «Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави захищати життя людини», ч. 3 ст. 28: «Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідям», ч. 2 ст. 29: «Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та порядку встановлених законом», та статтями 281–293 Цивільного кодексу України, які визначають особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи. Статтями 56, 62 Конституції встановлено, що будь-які протиправні посягання державних органів, їх посадових чи службових осіб на право людини розпоряджатися своїм життям (часом свого життя) на власний розсуд тягнуть за собою не тільки адміністративну та кримінальну відповідальність цих осіб, а й відшкодування за рахунок держави моральної і матеріальної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, посадових осіб, зокрема і рішеннями судів.

Отже, людина живе так, як вважає за потрібне: вчиться, працює, підвищує свої розумові й фізичні здібності, створює сім'ю, виховує дітей, а тому, якщо держава в примусовому порядку призиває чоловіків на певний час (рік, кілька років або навіть п'ять місяців) до лав ЗСУ без їх згоди, то держава

порушує право чоловіків на життя, на свободу та особисту недоторканність, на повагу до їх гідності, на сім'ю, які не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного стану, що є неприпустимим в Україні, демократичній правовій, соціальній державі.

В Україні в пострадянський період за прикладом СРСР було збережено призов на строкову військову службу і законодавчо закріплено в Законі України «Про військовий обов'язок і військову службу» процедуру підготовки громадян до військової служби, взяття громадян на військовий облік, проходження строкової військової служби, але з прийняттям в 1996 р. Конституції України не було приведено його норми у відповідність до положень Конституції України, негативним наслідком чого стало порушення прав громадян при здійсненні їх призову на строкову військову службу, тому що встановлені Конституцією основоположні права людини, зокрема право на життя, свободу і особисту недоторканність, повагу до її гідності, які відповідали Загальній декларації прав людини, неможливо було поєднати з примусовим відбуванням строкової військової служби, яка була запроваджена в СРСР.

За конституцією СРСР громадяни не мали права на життя, права на свободу. Керівництво СРСР формально мало право впливу на життя своїх громадян, а тому широко використовувало їх безоплатну працю, зокрема шляхом призову громадян на строкову військову службу.

Але чому до цього часу в Україні, демократичній, правовій державі, зберіглася примусова строкова військова служба, незважаючи на те, що економічно розвинуті демократичні держави вже давно відмовились від строкової військової служби за призовом або зупинили призов і перейшли на комплектування збройних сил виключно на контрактній основі, зокрема США, Канада, Велика Британія, Франція, Італія, Німеччина та ін.

Досвід війни України проти рф показує, що базова загальновійськова підготовка необхідна не тільки чоловікам, а й жінкам, юнакам, які досягли 16 років, та навіть пенсіонерам, які за станом здоров'я можуть проходити навчання, особливо важливо це для тих, хто проживає у прикордонних областях з рф, з тим, щоб захистити разом із прикордонниками свої села і міста, тому передусім саме держава заінтересована в тому, щоб її громадяни мали базову військову підготовку. Але навчання не повинно бути примусовим, всім і так вже зрозуміло, що, маючи спільний кордон з такою мілітаристською, авторитарною державою, як рф, громадянам необхідно навчитися користуватися зброєю, а тому держава має відійти від радянських методів військової підготовки рядового складу, які ґрунтувалися на тотальному примусі (призові) та відривали на довгий час чоловіків від їх сімей, і ство-

рити шляхом заохочування і стимулювання умови для того, щоб громадяни могли отримати базову загальновійськову підготовку, яка згідно з внесеними змінами до Закону № 2232-ХІІ, може бути отримана протягом місяця. Для реалізації цього підходу до військового навчання державі необхідно підготувати центри військового навчання поблизу місць проживання людей, де кожний громадянин зможе протягом відпустки або за рахунок вихідних днів протягом кількох місяців отримати навички з базової загальновійськової підготовки, які йому знадобляться у разі безпосередньої участі у бойових діях та провести відповідну інформаційну кампанію.

За такого підходу до підготовки мобілізаційного резерву: 1) навчання буде проходити за добровільною згодою людини, тож, не порушуватимуться основоположні права громадян; 2) людина на довгий час і територіально не буде відірвана від родини; 3) будуть підготовлені вмотивовані навчені бійці, які поповнюватимуть мобілізаційний резерв ЗСУ; 4) людина залишається працювати на підприємстві чи в організації і продовжує сплачувати податки, 5) людина отримає навички володіння зброєю, тактики ведення бою, тактичної медицини та інші необхідні для військового, які їй можуть знадобитися вже зараз, враховуючи, що війська РФ останнім часом активізувались у прикордонні, зокрема на кордоні Харківської і Сумської областей. При цьому вважаємо за потрібне військовому командуванню розглянути питання видачі на час війни автоматичної зброї громадянам, які проживають у прикордонних з РФ районах і які пройшли базову загальновійськову підготовку, за прикладом резервістів Швейцарії, які тримають зброю вдома і, в разі потреби, прибувають на збірний пункт за кілька годин вже зі зброєю й повністю екіпіровані.

Негативним наслідком існування в Україні строкової військової служби і процедури звільнення військовослужбовців у запас стало те, що десятки тисяч молодих чоловіків, які були призвані на строкову військову службу за півтора роки, рік і навіть пів року до повномасштабного вторгнення і строк служби яких закінчився під час дії воєнного стану, прослужили в ЗСУ або інших військових формуваннях три, а то й чотири роки, замість встановлених Законом № 2232-ХІІ півтора року, тому що Указ Президента України № 149/2024 про їх звільнення в запас у квітні – травні 2024 р. було постановлено Президентом України тільки 7 березня 2024 р. [10].

На жаль, у суспільстві в Україні та інших країнах сформувалася думка, що якщо певний обов'язок, зокрема військова повинність, існувала в державах, правонаступником яких є Україна та інші держави, і цей обов'язок (повинність) було запроваджено багато десятиліть і навіть століття тому, то це є

нормою також для сучасної держави, але при збереженні певних обов'язків, які існували в державі-попередниці, і закріплення їх у законодавстві сучасної держави- правонаступниці, потрібно враховувати устрій держави і дотримання прав і свобод людини та громадянина в державі-попередниці, і якщо ці обов'язки не відповідають задекларованим демократичним принципам розвитку держави, то ці обов'язки не можуть автоматично переноситись у законодавство держави- правонаступниці й мають бути скасовані, незважаючи на те, що ці обов'язки існували на певній території десятки і навіть сотні років. Військовий обов'язок (військова повинність) проіснував сімдесят років у СРСР, тоталітарній державі, а до цього ще століття існував у Російській імперії, але це зовсім не означає, що військова повинність має існувати в Україні, демократичній, правовій державі.

У демократичній державі закон повинен містити норми, що дають можливість регулювати правовідносини, зокрема у сфері оборони, з урахуванням інтересів усіх учасників правовідносин, а саме: інтереси держави, суспільства і громадян, тому якщо в законі не було враховано інтереси всіх сторін правовідносин, то положення прийнятого закону можуть сприйматися частиною громадян держави як нелегітимні і їх застосування, можливо, матиме негативні наслідки. Тільки якщо в законі враховано інтереси держави, суспільства і громадян, і він ґрунтується на дотриманні прав і свобод громадян, цей Закон консолідуватиме суспільство і сприятиме подальшому розвитку держави.

Гене́за військової повинності (обов'язку) і військової служби та їх сучасний стан з урахуванням досвіду України і економічно розвинутих країн

Для розуміння генези військової повинності (військового обов'язку) і її витоків необхідно звернутися до історії формування війська як складника функціонування держави. У Стародавньому Римі, який був рабовласницькою державою, в епоху становлення республіки, було введено військову повинність для громадян задля створення війська з метою підкорення племен і народів, які оточували Рим, і в подальшому для підкорення народів Західної Європи, Близького Сходу та Північної Африки і завоювання їхніх територій. Завдяки уведенню у Стародавньому Римі військової повинності римлянами і створення на її основі великої армії, було захоплено великі території Апеннінського та Балканського півостровів, Західної Європи і Близького Сходу і створено систему управління на захоплених землях, яка опиралася на військові гарнізони. В епоху Середньовіччя існувало військо короля або його васала та феодалне ополчення, в яке входили селяни і міщани, яких примушували воювати в разі якщо король (васал) розпочинав війну.

Наприкінці XVIII ст. (1798) французький генерал Журдан, депутат у Раді п'ятисот, запропонував законопроект про постійний військовий обов'язок, що започаткувало створення масової армії з метою встановлення експансії Франції над Європою, наслідком чого стало захоплення більшої частини західної Європи Наполеоном у 1802–1811 рр. та похід півмільйонної армії Наполеона на схід у 1812 р. із метою підкорення Російської імперії. Для створення масової армії в 1814–1815 рр. до системи загальної військової повинності перейшла Пруссія, яка поставила собі за мету під своєю владою об'єднати всі німецькі землі, зокрема і військовим шляхом, що й було здійснено наприкінці XIX – на початку XX ст. канцлером Отто фон Бісмарком. Згодом військову повинність було запроваджено в Австро-Угорщині (1868), Російській імперії (1874), Італії (1875) та в інших державах.

Саме військова повинність, запроваджена в Пруссії, дозволила Німеччині створити на початку XX ст. масову армію і претендувати на гегемонію в Європі, та заявляти претензії на території сусідніх держав, що зрештою і призвело до Першої світової війни. Після поразки Німеччини в Першій світовій війні за Версальським договором 1919 р. збройні сили Німеччини були дуже обмежені, але з приходом до влади Гітлера в 1933 р. було офіційно відновлено в 1935 р. військову повинність, з метою реалізації його наміру щодо створення півмільйонної армії, і яка відіграла ключову роль у реалізації зовнішньополітичних планів Гітлера та була головним елементом мілітаризації Німеччини, що призвело до Другої світової війни. Завдяки загальній військовій повинності в Німеччині за короткий час було створено двохмільйонну армію, яка протягом 1938–1941 рр. завоювала майже всю Європу.

Отже, військова повинність є основою тоталітарних (авторитарних) держав (режимів) для створення масових армій із метою ведення загарбницьких війн, наслідком чого є захоплення територій інших держав і підкорення народів, які їх населяють, при цьому в цих державах зневажаються основоположні права та свободи людини і громадянина. Багато світових, зокрема і європейських, економічно розвинутих держав відмовилися від комплектування збройних сил за призовом на строкову військову службу і повністю перейшли на комплектування збройних сил на контрактній основі, зокрема, це США, Канада, Велика Британія, Австралія, Франція, Нідерланди; в Німеччині (з 2011), Італії (з 2005) призов призупинений, але, на жаль, підставою для відмови від примусового призову на строкову військову службу було не порушення основоположних прав і свобод людини і громадянина при здійсненні примусового призову його до війська, а те, що досвід війн у В'єтнамі, Кореї, Афганістані показав, що професійний військовослуж-

бовець, який свідомо вирішив стати військовим, робити військову кар'єру в армії, шляхом підписання контракту є більш вмотивований і в нього є стимул для покращення його навичок з володіння зброєю і застосування військової техніки, що є визначальним під час участі цих військовослужбовців у реальних бойових діях.

Чимало держав залишили для комплектування своїх збройних сил призов на строкову військову службу, але ці країни, вочевидь керуються тим, що військовослужбовець строкової служби обходиться державі значно дешевше ніж контрактник, тому що строковику не потрібно платити достатньо велике грошове забезпечення та надавати широкий соціальний пакет, як це робиться при зарахуванні на військову службу за контрактом. Але керівництво (посадові особи) цих країн не усвідомлює, що при примусовому призові на військову службу (без згоди громадянина), якщо конституцією країни встановлено право громадян на життя, свободу і особисту недоторканність, повагу до їх гідності, порушуються їх права, які мають забезпечуватись державою на виконання конституції країни, а також не враховує, що військова служба є особливою службою, пов'язаною із застосуванням зброї і військової техніки, а тому її проходження може мати наслідком смерть громадянина або втрату ним здоров'я.

На цей час в економічно розвинутих країнах Європи, на тлі війни в Україні порушуються питання про поновлення призову громадян на строкову військову службу, але громадяни цих країн негативно ставляться до таких пропозицій. А. Баран у своїй статті, присвяченій питанню військового обов'язку і військової служби в Україні та країнах ЄС, зазначає, що «переважна частина німецьких чоловіків вважає, що обов'язок служити в армії – це насильство над особистістю, грубе втручання у життя людини, тому молодь Німеччини здебільшого підтримує відміну призову та створення професійної армії». Далі вона цитує німецьких науковців, які зазначають: «Призовна армія багатьом здається атавізмом: якщо кардинально змінилася війна, то й армія має змінитися відповідно до сучасних умов. Тому очевидно, що призов треба скасувати» [11, с. 30, 31]. Далі вчена зауважує, що «молоді люди в Німеччині не хочуть служити в армії, мало хто хоче мати щось спільне з Бундесвером і це пов'язано ще з тим, що і в Бундесвері трапляються випадки нестатутних відносин», що характерно більшою мірою для пострадянських країн, зокрема і для України, і є ще одним аргументом для скасування строкової військової служби за призовом у всіх країнах [11, с. 30]. У Німеччині призов на строкову військову службу, яку німці мали відбувати протягом дев'яти місяців, був призупинений з 2011 р., відповідно, було призупинено проходження альтернативної служби.

О. Єні, Р. Крістоні в статті, присвяченій військовій службі в Україні та Італії, зазначає, що Конституцією Італії встановлено, що «Організація Збройних сил ґрунтується на демократичному дусі республіки» та констатують, що з 1 січня 2005 р. в Італії був призупинений призов на військову службу і також було призупинено альтернативну службу [12, с. 29, 35].

І. С. Пирога, М. В. Белова, Ф. І. Фрідманська у своїй статті наголошують, що «в деяких країнах Європи взагалі ліквідовано обов'язкову військову службу (Бельгія, Голландія, Норвегія, Фінляндія та ін.)» [13, с. 351]. Отже, більшість країн Європи або повністю відмовилися від комплектування збройних сил за призовом (ліквідовано обов'язкову військову службу), або призов на військову службу в цих країнах був призупинений, що є орієнтиром для України, яка прагне вступити до ЄС і НАТО, на шляху до відмови від комплектування ЗСУ за примусовим призовом і переходу на комплектування армії на добровільній основі за контрактом, враховуючи, що державою вже багато було зроблено в цьому напрямі.

Президентом України Л. Кучмою 07.04.2001 р. було постановлено Указ № 239/2001 «Про Концепцію переходу Збройних Сил України до комплектування військовослужбовцями контрактної служби на період до 2015 року», а Указом від 17.04.2002 р. № 348/2002 було затверджено «Державну програму переходу Збройних Сил України до комплектування військовослужбовцями, які проходять військову службу за контрактом», що, як зазначено в концепції, «зумовлено необхідністю підтримання бойової готовності військ (сил) на належному рівні за рахунок забезпечення військових частин і підрозділів поповненням, спроможним протягом тривалого часу якісно виконувати поставлені завдання. Здійснення цього заходу дасть змогу вдосконалити механізм підготовки і накопичення людських мобілізаційних ресурсів, підвищити бойову готовність Збройних Сил та вимоги до їх особового складу, ліквідувати наявну в суспільстві напруженість, що виникає у зв'язку з неоднаковим ставленням різних верств населення до виконання загального військового обов'язку» [14].

Президентом України В. Ющенком 04.03.2008 р. було видано Указ № 196/2008 «Про невідкладні заходи щодо забезпечення розвитку Збройних Сил України». Як зазначено в цьому Указі, «з метою підвищення бойової готовності ЗСУ, прискорення комплектування ЗСУ військовослужбовцями, які проходять військову службу за контрактом... вирішення житлових проблем військовослужбовців ЗСУ і членів їх сімей» [15].

Указом Президента України від 14.10.2013 р. № 562/2013 «Про строки проведення чергових призовів громадян України на строкову військову службу

до внутрішніх військ МВС України» [16] було встановлено: «...не проводити у 2014 році призов до ЗСУ та інших військових формувань (крім внутрішніх військ МВС України». Тож, уже в 2014 р. у державі були створені умови для переходу на комплектування Збройних Сил військовослужбовцями виключно за контрактом, але у зв'язку з тимчасовою анексією Криму РФ і захоплення частини території Донецької і Луганської областей процес переходу до професійної армії було призупинено.

Президентом України В. Зеленським 01.02.2022 р. було видано Указ № 36/2022 «Про першочергові заходи щодо зміцнення обороноздатності держави, підвищення привабливості військової служби у ЗСУ та поступового переходу до засад професійної армії» з метою «запровадження моделі інтенсивної системи військової підготовки як можливої альтернативної форми проходження строкової служби та припинення призову громадян на строкову військову службу з 1 січня 2024 року». Цим Указом було доручено Кабінету Міністрів України «розробити концепцію поступового переходу до формування ЗСУ на професійній основі», передбачивши «збільшення протягом 2023 року грошового забезпечення військовослужбовців ЗСУ, які укладають довготермінові контракти, до рівня не менше трикратного розміру мінімальної заробітної плати» [17]. Отже, до початку війни вже було доручено підготувати концепцію переходу до формування ЗСУ на професійній основі й було передбачено заходи стимулювання військовослужбовців, тому потрібно продовжити цю ініціативу й розробити заходи зі стимулювання громадян до проходження військової служби, зокрема і базової загально-військової підготовки.

Упродовж історії людства, й історії України також, ніколи, за деяким винятком, професійна армія, зокрема римські легіони, королівське військо, княжа дружина часів Київської русі не програвали битви рабам, селянам, робітникам, або іншим ополченцям, які не мали професійної військової підготовки. Як виняток, відзначаємо успішну боротьбу таборитів під проводом Яна Жижки в Чехії проти католицьких хрестоносців в першій половині XV ст. та українських козаків часів визвольної боротьби українського народу за незалежність проти Речі Посполитої під проводом Богдана Хмельницького в 1648–1657 рр. Сучасним прикладом переваги професійної армії над строковиками є Курська операція, проведена ЗСУ під час нинішньої війни з РФ, коли українським підрозділам за кілька днів вдалося просунутись в глибоку російську територію більше ніж на 50 кілометрів і захопити територію площею понад 150 км², тому що нашим військам переважно протистояли підрозділи РФ, сформовані з військовиків строкової служби.

Війна в Україні триває вже одинадцять років і за цей час так і не було завершено перехід до комплектування ЗСУ виключно військовослужбовцями, які були б прийняті на службу за контрактом, але війна може тривати ще не один рік, а тому кожні пів року державою, при проведенні примусового призову (направлення) на строкову (базову) військову службу призовників, у разі їх незгоди на проходження служби, порушуються їхні основоположні права, встановлені статтями 27, 28, 29, 51 Конституції України, а тому вважаємо за потрібне з метою захисту прав і свобод громадян завершити перехід до комплектування ЗСУ військовослужбовцями шляхом прийняття громадян України на військову службу виключно за контрактом. На цей час у ЗСУ проходять службу більш як шістсот тисяч військовослужбовців, і всі вони отримують грошове забезпечення (заробітну плату), тобто проходять службу за контрактом, а тому для громадян з 18 до 24 років державою мають бути створені умови для проходження ними базової загальновійськової підготовки в добровільному порядку, шляхом стимулювання і заохочення (оплата (грошове забезпечення), пільги (пільги на вступ до ЗВО, на придбання комп'ютера, ін.) Також вважаємо за потрібне розробити систему стимулювання для тих, хто укладе контракт на проходження військової служби, зокрема пільги для придбання житла, автомобіля, при цьому потрібно широко використовувати центри рекрутингу бригад і інших підрозділів ЗСУ.

Погоджуємось із В. Топчій, О. Колб, О. Пирожик, які, аналізуючи актуальні питання проходження військової служби в Україні, зокрема і в умовах воєнного стану, та в зарубіжних країнах, наголошують на необхідності стимулювання з боку держави мотивації для вступу на військову службу громадян, особливо під час оголошення мобілізації, і висновують, що «без врахування позитивного зарубіжного досвіду з питань організації та проходження військової служби об'єктивно неможливо підвищити її ефективність та рівень обороноздатності в Україні, особливо в частині загальнообов'язковості призову на вказану службу всіх, без винятку, громадян, а також стимулювання їх діяльності як у ході виконання військового обов'язку, так і після демобілізації військовослужбовців у вигляді різноманітних пільг, преференцій, доплат та ін.» [18, с. 58].

Згідно зі ст. 67 Конституції України громадяни України «зобов'язані сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом», а держава повинна визначити такі розміри податків, які б дозволили утримувати професійну армію в Україні, враховуючи, що загроза з боку рф нікуди не зникне, навіть коли закінчиться ця війна. Необхідні додаткові кошти для фінансування професійної армії, яка комплектуватиметься виключно на контрактній основі, можливо отримати за рахунок сприяння розвитку під-

приємництва в країні, зокрема шляхом пільгового кредитування малого та середнього бізнесу, залучення коштів міжнародних фінансових установ, зокрема і наших європейських партнерів; підтримання фермерських господарств та створення підприємств із переробки сільськогосподарської продукції; сприяння розвитку не тільки традиційних, а й наукоємних виробництв, зокрема у військовій галузі; підтримання розвитку ІТ-сфери; раціонального використання бюджетних коштів; перегляду податкової політики, зокрема запровадження прогресивного податку з доходів фізичних осіб, що є однією з умов вступу України до ЄС, а також, за потреби, збільшення ставки військового збору.

Актуальні питання військової служби, підготовки до строкової військової служби та її заміни альтернативною службою

Згідно з ч. 4 ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», громадяни України мають право на заміну виконання військового обов'язку (строкової військової служби) альтернативною (невійськовою) службою. Аналогічна норма міститься в ст. 35 Конституції України. До Основного Закону цю норму було введено за прикладом країн Європи, в конституціях або законах яких ця норма присутня ще з сімдесятих років минулого сторіччя. Автори наукових статей на тему альтернативної служби, зокрема Л. В. Ярмол, І. С. Пирога, М. В. Белова, Ф. І. Фрідманська, позитивно ставляться до її запровадження і вважають, що таким чином забезпечується право людини на свободу світогляду і віросповідання, але при проходженні (примусовому, що встановлено законом) альтернативної служби, як і при проходженні військової служби порушуються основоположні права і свободи людини.

Згідно з визначенням альтернативної служби, наведеним у ст. 1 Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу», «альтернативна служба є службою, яка запроваджується замість проходження строкової військової служби і має на меті виконання обов'язку перед суспільством» [19], але ж в Законі № 2232-ХІІ зазначено саме про обов'язок громадян щодо оборони України, а тому і здійснення альтернативної служби повинно мати наслідком вклад в оборону України. У своїй статті А. Баран зазначає, що німецькі «юнаки, які з міркувань сумління не хочуть вступати в Бундесвер, проходять «альтернативну службу» в соціальних закладах, наприклад у лікарні чи будинку для людей похилого віку» [11, с. 30], і в нормах конституцій і законах держав щодо запровадження альтернативної служби, включаючи і Конституцію України, передбачено заміну військової служби альтернативною (невійськовою) службою, але ця заміна військової служби, яка,

згідно з визначенням, наведеним у ст. 2 Закону № 2232-ХІІ здійснюється з метою забезпечення оборони держави та її покращення (удосконалення), не є логічною в зв'язку з тим, що сутність військової служби полягає у забезпеченні оборони держави. Тоді постає питання: як альтернативна (невійськова) служба, яку проходять громадяни взамін військової служби, зокрема в соціальних закладах, наприклад у лікарні чи будинку престарілих, підвищує обороноздатність держави, чи в інший спосіб забезпечує чи покращує оборону держави (країни)? Це було б зрозумілим, якби юнак проходив альтернативну службу в госпіталі, реабілітаційному центрі, лікарнях, які опікуються пораненими або хворими військовослужбовцями, для того, щоб вони швидше одужали та знову були направлені до війська і захищали державу, забезпечуючи її оборону, але ж альтернативну службу проходять у цивільних соціальних закладах.

Тоді, у чому сенс альтернативної служби як заміника військової служби? Убачається, що сенс є тільки в тому, щоб просто використати безоплатну працю юнака, який не хоче проходити військову службу, але ж юнак буде відірваний від свого звичайного життя, можливо, від батьків і дружини, і повинен витратити на альтернативну службу рік або два роки свого життя (зазвичай строк альтернативної служби суттєво більше ніж строк військової служби, згідно зі ст. 5 Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» в Україні строк альтернативної служби в півтора рази перевищує строк військової служби). Якщо держава вважає, що юнак (дитина), народившись на території держави і за час свого дитинства заборгував державі і повинен віддати борг шляхом проходження військової чи альтернативної служби, а в разі його відмови від проходження військової служби вважає, що за рахунок проходження ним альтернативної служби якимсь чином збільшиться бюджет держави, то тоді йому краще замість альтернативної служби встановити певний податок, який він буде сплачувати протягом часу, який відповідає часу альтернативної служби, але при цьому він не буде відірваний від свого звичайного життя і не буде вимушений займатися роботою, яка йому не подобається, але яку його примушують виконувати.

Отже, альтернативна служба в її нинішньому визначенні не може бути альтернативою військовій службі, тому що альтернативна служба аж ніяк не забезпечує і не підвищує обороноздатність держави, а тому поняття «альтернативна служба» має бути виключено з усіх нормативно-правових актів, включаючи Конституцію України, Закон № 2232-ХІІ, у яких передбачено, що військова служба може бути замінена альтернативною службою, а Закон України «Про альтернативну службу» має бути скасовано або кардинально змінено. Найкращим варіантом вирішення зазначеної проблеми є скасування

або хоча б призупинення строкової військової служби в Україні, що матиме наслідком скасування або призупинення і альтернативної служби.

Статтею 9 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» встановлено, що в школі діти зобов'язані проходити початкову загально-військову підготовку, а коли юнакам виповниться сімнадцять років, вони повинні стати на облік у територіальних центрах комплектування (ТЦК), як призовники, а в разі якщо вони цього не зроблять, то їх може бути притягнуто до адміністративної відповідальності за ст. 210 КУпАП та до кримінальної відповідальності за ст. 337 ККУ, але ж юнаки в 17 років ще не мають повної адміністративної і цивільної дієздатності і за визначенням, наведеним у Законі України «Про громадянство», вони є дітьми.

Статтею 21 Закону України «Про єдиний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» передбачено, що «кожен громадянин, який досяг чотирнадцятирічного віку, зобов'язаний отримати паспорт громадянина України», а якщо дитина (особа віком до 18 років) не виконає цього припису закону, то її може бути притягнуто до адміністративної відповідальності.

Але Принципом 2 «Декларації прав дитини» було встановлено, що «дитині законом та іншими засобами має бути забезпечений спеціальний захист і надані можливості та сприятливі умови, що дадуть їй змогу розвиватися фізично, розумово, духовно в умовах свободи та гідності», але нормами законів України на дитину вже з чотирнадцяти років покладаються обов'язки, які порушують її права на свободу, повагу до її гідності та які можуть мати негативні наслідки для дитини після досягнення нею повноліття.

В. М. Александров у статті, присвяченій правовому регулюванню підготовки громадян України до військової служби, підтримує запровадження допризовної військової підготовки в навчальних закладах і зазначає, що «допризовна підготовка є складовою освіти середніх і вищих навчальних закладів та проводиться відповідно до законодавства за програмами погодженими з Міноборони, і є обов'язковим навчальним предметом» [20, с. 112], але введення предмета допризовної підготовки, який не є загальноосвітнім предметом, у навчальний процес є реалізацією радянських методів впливу на підлітків з метою підготовки солдатів і офіцерів для збройних сил. У зв'язку з цим виникає питання: що робитимуть вчителі чи викладачі, якщо дитина або її батьки, як її законні представники, відмовляться від проходження дитиною курсу допризовної військової підготовки.

У статті, присвяченій впливу інституту громадянства на адміністративно-правовий статус громадян під час дії воєнного стану, ми зазначали, що

згідно із Законом України «Про громадянство» дитина набуває громадянства України автоматично при народженні, але при цьому вона за цим же Законом не може відмовитися від громадянства України навіть після досягнення нею повноліття, а тому є заручником власної держави щодо питання проходження строкової військової служби або призову за мобілізацією, і зробили висновок, що дитина не повинна ставати громадянином України при народженні, вона повинна мати право вирішувати питання щодо прийняття громадянства після досягнення нею повноліття, коли матиме повну адміністративну і цивільну дієздатність, а до цього, від народження, вона повинна мати статус особи, яка має право отримати громадянство України [21, с. 207].

Підсумовуючи, з метою забезпечення прав дітей, встановлених Конституцією і «Декларацією прав дитини», вважаємо, що предмет допризовної військової підготовки в навчальних закладах не має бути обов'язковим, його відвідування має бути факультативним, тобто добровільним. Вважаємо недоцільними і такими, що підлягають скасуванню, норми законів України, які встановлюють обов'язки для дітей (осіб до 18 років) щодо громадянства, реєстрації та питань, пов'язаних із військовою службою, та передбачають їх відповідальність у разі невиконання цих приписів. Питання отримання громадянства і, відповідно, проходження військової служби, повинно вирішуватись особою тільки після досягнення нею повноліття і набуття нею повної адміністративної і цивільної дієздатності. Військовий облік особи має здійснюватися тільки після досягнення нею повноліття, підприємствами або установами, де особа проживає, навчається або працює, а призов на військову службу, якщо він залишиться, повинен проводитися не в 18, а в 20 років, коли людина повністю сформувалась фізично, психологічно, морально та усвідомлює свій обов'язок як громадянина захищати Україну.

В умовах дії воєнного стану, введеного в Україні на підставі Закону України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII від 12.05.2015 р. [22], можуть обмежуватись права і свободи громадян, але при запровадженні цих обмежень має бути дотримано баланс інтересів держави, суспільства і громадян, тому вважаємо обґрунтованими висновки О. М. Буханевича, А. М. Мерник, О. О. Петришина, які зазначають, що «при обмеженні прав і свобод людини і громадянина необхідно дотримуватись таких правових принципів, як баланс інтересів особи, суспільства і держави, верховенство права, законність, пропорційність, гуманізм і при цьому визначити, які права можуть бути обмежені, а які ні, яка належна процедура такого обмеження і як реалізувати встановлені обмеження прав людини і громадянина» [23, с. 74].

І. Кіреєва, Є. Григоренко у своїй статті зазначають, що «воєнний стан нерідко ставить керівництво країни перед складною дилемою: забезпечити безпеку та захист держави, одночасно зберігаючи гідність свободи та права своїх громадян. У таких ситуаціях виникає проблема збалансувати важливість виконання обов'язків з мобілізації з необхідністю забезпечення та захисту основних прав та свобод кожного громадянина» [31, с. 201].

Але вимагаючи від військовозобов'язаних виконання обов'язку захищати Вітчизну, держава, в особі її службових осіб, повинна враховувати, що згідно зі ст. 23 Конституції України «кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості», і ця норма фактично дублює положення ст. 29 Загальної декларації прав людини. Таким чином, держава має право вимагати у громадянина виконання його обов'язку захищати Вітчизну тільки в тому випадку коли державою забезпечується вільний і всебічний розвиток цієї особи, тобто коли в країні державою будуть створені комфортні умови для життя її громадян. Державою також мають бути розроблені й запроваджені мотиваційні заходи для стимулювання громадян до вступу на військову службу, зокрема в умовах дії правового режиму воєнного стану.

І. Ф. Корж, В. О. Пшеничний у своїй статті, присвяченій темі права, обов'язку та мотивації громадян щодо захисту вітчизни, посилаються на досвід США, які застосовують «матеріальні мотиваційні критерії, які сприяють прийняттю рішень громадянами про вступ на військову службу з метою захисту своєї Вітчизни» і зазначають, що українській владі необхідно враховувати «найкращі світові зразки турботи держави про своїх захисників», але констатують, що «Україна за більш ніж 30 років, як показує практика, не спромоглася напрацювати належні мотиваційні критерії для заохочення громадян до проходження військової служби» та підкреслюють, що «державною владою протягом тривалого часу не приділялася необхідна увага як підготовці глибоко вмотивованих захисників вітчизни, так і підготовці всього суспільства до оборони в цілому». Автори також вважають, що на рішення громадян вступити на військову службу впливає економічна політика держави, тобто дії влади мають бути спрямовані на покращення умов життя всіх громадян та наведення порядку в державі, зокрема вони зазначають, що на вирішення питання мобілізації до лав ЗСУ позитивно вплине наведення належного порядку з питання щодо проведення державної кадрової політики та в системі оплати праці в державі, за якого не буде «диких перекосів, за яких на керівні посади в державі призначаються дилетанти і невігласи, коли високопосадовці отримують заробітну плату, що у сотні

разів перевищує визначений у державі мінімальний її розмір, так само, як і у пенсійному забезпеченні. Такого немає в жодній розвинутій країні Європи, а у найбіднішій країні Європи, в Україні – це явище сьогодення» [24, с. 199].

Також необхідно констатувати, що війна виявила негативні тенденції у військових правовідносинах, зокрема низькі знання військової справи у частини офіцерів, призначених на командні (офіцерські) посади, що призвело до чималих втрат особового складу, випадки нестатутних відносин, знущань командирів над військовослужбовцями, і ці факти підтверджені військовими і розповсюджені медіа, що є демотивуючими чинниками для громадян, які розглядають питання вступу на військову службу. Тому вважаємо, що без демократизації військових правовідносин, які з радянських часів були закритими від суспільного контролю, неможливо вирішити актуальні питання, які стоять перед військом, зокрема й питання мобілізації військовозобов'язаних. Пропонуємо при збереженні єдиноначальства у війську, з метою покращення проходження військової служби в ЗСУ і забезпечення прав військовослужбовців провести реформування військового законодавства шляхом внесення до законів у сфері оборони норм, які ґрунтуються на демократичних принципах, зокрема для вирішення таких питань: 1) чи повинен військовозобов'язаний виконувати обов'язок щодо захисту Вітчизни, якщо держава не забезпечила його зброєю і омуніцією для захисту його життя (що було на перших етапах повномасштабної війни, коли добровольцям не вистачало навіть касок і бронежилетів), або він не пройшов базову військову підготовку? 2) Чи має право військовослужбовець залишити місце бойових дій, якщо державою не було забезпечено паритет з ворогом (потенційним супротивником), у забезпеченні підрозділів зброєю, боєприпасами, військовою технікою (на початку війни співвідношення військ України і РФ було: у танках, БМП, БТР і артилерії 1:5, у снарядах 1:10, в авіації 1:12)? 3) Чи повинен призначений командир взводу залишатися на посаді, якщо 3/4 особового складу йому не довіряють? 4) Чи повинен призначений командир корпусу, бригади, полку, батальйону, роти залишатися на посаді, якщо 2/3 командирів (офіцерів), які знаходяться під його командуванням, йому не довіряють? 5) Чи повинна узгоджуватись кандидатура на посаду командира підрозділу з офіцерами цього підрозділу? І таких питань сотні, й усі вони потребують негайного вирішення для підвищення боєздатності підрозділів ЗСУ та забезпечення прав військовослужбовців.

Підсумовуючи аналіз положень Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», потрібно констатувати, що постає питання про легітимність цього Закону в зв'язку з тим, що його було прийнято 25.03.1992 р. Верховною Радою Української РСР останнього скликання, яка не була

обрана громадянами України після проголошення незалежності України, депутати Української РСР 12 вересня 1991 р. легалізували самі себе, прийнявши Закон України «Про правонаступництво України» №1543-ХІІ, у ст. 1 якого було зазначено: «З моменту проголошення незалежності України найвищим органом державної влади України є Верховна Рада України в депутатському складі Верховної Ради Української РСР» [33], а не прийняла рішення про саморозпуск Верховної Ради Української РСР та призначення виборів народних депутатів України до Верховної Ради України.

В Україні, на жаль, до цього часу відсутній Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу», який би відповідав умовам сьогодення, враховував би не тільки інтереси держави, а й права та інтереси громадян.

Висновки

Норми Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» ґрунтуються на радянських принципах комплектування Збройних Сил, допризовної підготовки, призову та проходження військової служби, не відповідають Конституції України, міжнародним правовим актам, якими встановлено основоположні права людини і громадянина, а тому Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» потребує кардинальних змін із метою забезпечення прав громадян, зокрема дітей, як у мирний час, так і в умовах дії правового режиму воєнного стану, й приведення норм Закону у відповідність до Конституції України та міжнародних правових актів.

На основі проведеного дослідження встановлено, що до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» не було внесено змін після прийняття Конституції України в 1996 р. із метою узгодження його норм з положеннями Основного Закону та зроблено висновок про те, що обов'язок громадян захищати Вітчизну корелюється з обов'язком держави створити в країні такі умови для безпечного, заможного, щасливого життя громадян та забезпечення їхніх прав, свобод та інтересів справедливим і неупередженим судом, які стануть мотивацією для громадян виконувати свій обов'язок захищати свою Батьківщину.

Строкову військову службу можуть проходити громадяни тільки на добровільних засадах, тому що примусовий призов на строкову службу порушує право громадян на життя, свободу і особисту недоторканність, повагу до їх гідності, які встановлені Конституцією України, допризовна військова підготовка у навчальних закладах має проводитися на добровільних засадах і відвідування предмета з допризовної підготовки має бути факультативним з метою забезпечення прав дітей, які тільки після досягнення повноліття

і, маючи повну адміністративну і цивільну дієздатність, повинні стати на військовий облік за місцем їх проживання, навчання або роботи.

Ураховуючи, що в Україні вже одинадцять років триває війна, громадяни повинні вміти користуватися зброєю, особливо у прикордонних з рф районах, а тому держава шляхом заохочення і стимулювання повинна залучати громадян до проходження базової загальновійськової підготовки, створити центри підготовки і забезпечити умови для отримання громадянами військових знань, не відриваючи їх на тривалий час від звичайних умов життя.

Альтернативна (невійськова служба) не може вважатися замінником строкової військової служби в зв'язку з тим, що за визначенням, проходження альтернативної служби не пов'язане з обороною України, не забезпечує і не покращує обороноздатність держави, а тому має бути скасована, як і строкова військова служба.

За результатами дослідження інституту військової служби запропоновано визначення «військової служби», яке, на нашу думку, відображає сутність військової служби, її відмінність від інших видів державної служби та суттєво відрізняється від дефініції військової служби, наведеної в Законі «Про військовий обов'язок і військову службу».

Рекомендації

Пропонуємо внести зміни до ст. 65 Конституції України з метою конкретизації обов'язку захищати Вітчизну.

Норми Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» підлягають кардинальному перегляду, в зв'язку з чим вважаємо за потрібне підготувати нову редакцію закону з метою забезпечення прав і свобод громадян, зокрема і в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні, якою передбачити зміни до ст. 1 Закону № 2232-ХІІ щодо військового обов'язку, зокрема щодо підготовки громадян до військової служби, взяття громадян на військовий облік, прийняття за призовом на строкову військову службу, щодо призовників і допризовників, заміни військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою; ст. 2 щодо визначення «військової служби», видів військової служби; ст. 4 щодо комплектування Збройних Сил України, ст. 8 щодо підготовки громадян до військової служби; статей 9, 10¹ щодо початкової та базової загальновійськової підготовки, ст. 14 щодо взяття на військовий облік призовників, ст. 21 щодо матеріального забезпечення громадян у зв'язку з призовом, направленням або прийняттям на військову службу, ст. 23 щодо строків військової служби, ст. 26 щодо звільнення з військової служби та інших.

Пропонуємо, при збереженні єдиноначальства у війську, з метою підвищення боєздатності підрозділів ЗСУ і забезпечення прав військово-службовців, провести реформування військового законодавства шляхом введення до законів у сфері оборони норм, які ґрунтуються на демократичних принципах.

Список використаних джерел

- [1] Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 19.06.2025).
- [2] Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 11.12.2024).
- [3] Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 19.06.2025).
- [4] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку : Закон України від 11.04.2024 р. № 3633-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20#Text> (дата звернення: 19.06.2025).
- [5] Богущкий П. П. Ознаки та компоненти військового права, як комплексної галузі українського права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. Вип. 25. С. 151–158.
- [6] Колб О. Г., Бусел А. О., Третяк Є. А. Військова служба в Україні: поняття, сутність і заходи щодо запобігання від її ухилення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 3. С. 306–308. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-3/71>.
- [7] Zaporozhchenko Y., Leheza Y., Volkova Y., Pushkina O., Koval M. Human Rights and Features of their Protection in Conditions of War: International Legal Standards, Administrative, Constitutional and Criminal Aspects. *Khazanah Hukum*. 2023. Vol. 5, issue 3. P. 245–252. <https://doi.org/10.15575/kh.v5i3.33290>.
- [8] Погібко О. І. Правові аспекти комплектування військовослужбовцями контрактної служби військових формувань України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 49. С. 450–456.
- [9] Зозуля О. І. Конституційне право та обов'язок захищати Україну у контексті російсько-української війни. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2022. Вип. 43. С. 11–28. <https://doi.org/10.31359/1993-0941-2022-43-11>.
- [10] Про звільнення військовослужбовців строкової служби : Указ Президента України від 07.03.2024 р. № 149/2024. *Офіційний вісник України*. 2024. № 27. Ст. 1727.
- [11] Баран А. Військовий обов'язок та військова служба в Україні та країнах ЄС (на прикладі Німеччини). *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. № 1(33). С. 26–34. <https://doi.org/10.35774/app2023.01.026>.
- [12] Єні О., Крістоні Р. Військова служба в Україні та Італії: порівняльне дослідження окремих аспектів. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2019. № 2. С. 28–43.
- [13] Пирога І. С., Белова М. В., Фрідманська В. І. Альтернативна (невійськова) служба в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного універси-*

- тету. Серія: Право. 2025. Т. 1, № 87. С. 347–352. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.1.24>.
- [14] Про Концепцію переходу Збройних Сил України до комплектування військовослужбовцями контрактної служби на період до 2015 року : Указ Президента України від 07.04.2001 р. № 239/2001. URL: <https://iplex360.com.ua/npra.php?code=239/2001> (дата звернення: 19.06.2025).
- [15] Про невідкладні заходи щодо забезпечення розвитку Збройних Сил України : Указ Президента України від 04.03.2008 р. № 196/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/196/2008#Text> (дата звернення: 19.06.2025).
- [16] Про строки проведення чергових призовів, чергові призови громадян України на строкову військову службу та звільнення в запас військовослужбовців у 2014 році : Указ Президента України від 14.10.2013 р. № 562/2013. *Офіційний вісник України*. 2013. № 80. Ст. 2973.
- [17] Про першочергові заходи щодо зміцнення обороноздатності держави, підвищення привабливості військової служби у Збройних Сил України та поступового переходу до засад професійної армії : Указ Президента України від 01.02.2022 р. № 36/2022. *Офіційний вісник України*. 2022. № 12. Ст. 628.
- [18] Топчий В., Колб О., Пирожик О. Про деякі шляхи запобігання ухиленню від військової служби та мобілізації в Україні в умовах воєнного стану з урахуванням зарубіжного досвіду. *Новітні кримінально-правові дослідження-2024*. Миколаїв, 2024. С. 53–59.
- [19] Про альтернативну (невійськову) службу : Закон України від 12.12.1991 р. № 1975-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 15. Ст. 188.
- [20] Александров В. М. Правове регулювання підготовки громадян України до військової служби. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2010. Вип. 19. С.109–115.
- [21] Коренцов О. І. Актуальні питання громадянства як визначального фактора, що впливає на адміністративно-правовий статус громадян в умовах дії правового режиму воєнного стану. *Проблеми законності*. 2025. Вип. 168. С. 183–211. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.168.325021>.
- [22] Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 15.06.2025).
- [23] Буханевич О. М., Мерник А. М., Петришин О. О. Підходи до розуміння категорії «особливі правові режими». *Журнал Національної академії правових наук України*. 2021. № 28(1). С. 71–78. [https://doi.org/10.37635/jnalsu.28\(1\).2021.71-78](https://doi.org/10.37635/jnalsu.28(1).2021.71-78).
- [24] Кіреєва І., Григоренко Є. Мобілізація та права людини під час воєнного стану: баланс та виклики. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні та прикладні аспекти* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 берез. 2024 р.) : у 2 ч. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. Ч. І. С. 201–205. <https://doi.org/10.31733/15-03-2024/1/201-204>
- [25] Корж І. В., Пшеничний В. О. Право, обов'язок та мотивація громадян щодо захисту Вітчизни. *Інформація і право*. 2023. № 3(46). С. 193–204. [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.3\(46\).287254](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.3(46).287254).
- [26] Про правонаступництво України : Закон України від 12.09.1991 р. № 1543-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 46. Ст. 617.

References

- [1] Decree of the President of Ukraine No. 64/2022 "On the introduction of martial law in Ukraine". (February 24, 2022). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
- [2] Constitution of Ukraine. (June 28, 1996). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
- [3] Law of Ukraine No. 2232-XII "On military duty and military service". (March 25, 1992). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>.
- [4] Law of Ukraine No. 3633-IX "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding Certain Issues of Military Service, Mobilization and Military Registration". (April 11, 2024). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20#Text>.
- [5] Boguzkiy, P.P. (2005). Features and Components of military law as a complex field of Ukrainian law. *Current problems of state and law*, 25, 151-158.
- [6] Kolb, O.G., Busel, A.O., & Tretyak, E.A. (2024). Military service in Ukraine: concept, essence and measures to prevent its evasion. *Legal Scientific Electronic Journal*, 3, 306-308. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-3/71>.
- [7] Zaporozhchenko, Y., Leheza, Y., Volkova, Y., Pushkina, O., & Koval, M. (2023). Human Rights and Features of their Protection in Conditions of War: International Legal Standards, Administrative, Constitutional and Criminal Aspects. *Khazanah Hukum*, 5(3), 245-252. <https://doi.org/10.15575/kh.v5i3.33290>.
- [8] Pogibko, O.I. (2009). Legal aspects of the formations of contract service soldiers competing in Ukraine. *Current problems of state and law*, 49, 450–456.
- [9] Zozulia, O.I. (2022). Constitutional Right and Duty to Defend Ukraine in the Context of the Russian-Ukrainian War. *State Construction and Local Self-Government*, 43, 11-28. <https://doi.org/10.31359/1993-0941-2022-43-11>.
- [10] Decree of the President of Ukraine No. 149/2024 "On the dismissal of military personnel on conscription". (March 7, 2024). (2024). *Official Gazette of Ukraine*, 27, art. 1727.
- [11] Baran, A. (2023). Military duty and military service in Ukraine and EU countries (on the example of Germany). *Current Problems of Law*, 1(33), 26-34. <https://doi.org/10.35774/app2023.01.026>.
- [12] Yeni, O., & Cristoni, R. (2019). Military service in Ukraine and Italy: a comparative study of some aspects. *Bulletin of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine*, 2, 28-43.
- [13] Pyroha, I.S., Bielova, M.V., & Fridmanska, V.I. (2025). Alternative (non-military) service under the conditions of the state of martial. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, 1(87), 347-352. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.1.24>.
- [14] Decree of the President of Ukraine No. 239/2001 "Concept of the transition of the Armed Forces of Ukraine to staffing with contract service personnel for the period until 2015". (April 7, 2001). Retrieved from <https://iplex360.com.ua/npa.php?code=239/2001>.
- [15] Decree of the President of Ukraine No. 196/2008. "On urgent measures to ensure the development of the Armed Forces of Ukraine". (March 4, 2008). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/196/2008#Text>.
- [16] Decree of the President of Ukraine No. 562/2013 "On the terms of regular conscription, regular conscription of citizens of Ukraine for military service and release of military

- personnel to the reserve in 2014". (October 14, 2013). *Official Gazette of Ukraine*, 80, art. 2973.
- [17] Decree of the President of Ukraine No. 36/2022 "On priority measures to strengthen the state's defense capability, increase the attractiveness of military service in the Armed Forces of Ukraine and gradually transition to the principles of a professional army". (February 1, 2022). *Official Gazette of Ukraine*, 12, art. 628.
- [18] Topchiy, V., Kolb, O., & Pyrozhih, O. (2024). On some ways to prevent evasion of military service and mobilization in Ukraine under martial law, taking into account foreign experience. *Latest Criminal Law Studies-2024*. (pp. 53-59). Mykolaiv.
- [19] Law of Ukraine No. 1975-XII "On alternative (non-military) service". (December 12, 1991). (1992). *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 15, art. 188.
- [20] Aleksandrov, V.M. (2010). Legal regulation of the training of citizens of Ukraine for military service. *State Construction and Local Self-Government*, 19, 109-115.
- [21] Korentsov, O.I. (2025). Current Issues of Citizenship as a Determining Factor Affecting the Administrative and Legal Status of Citizens Under the Legal Regime of Martial Law. *Problems of Legality*, 168, 183-211. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.168.325021>.
- [22] Law of Ukraine No. 389-VIII "On the legal regime of martial law". (May 12, 2015). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
- [23] Bukhanevych, O.M., Mernyk, A.M., & Petryshyn, O.O. (2021). Approaches to understanding the category "special legal regimes". *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 28(1), 71-78. [https://doi.org/10.37635/jnalsu.28\(1\).2021.71-78](https://doi.org/10.37635/jnalsu.28(1).2021.71-78).
- [24] Kireeva, I., & Grigorenko, E. (March 15, 2024). Mobilization and human rights during martial law: balance and challenges. In *International and national security: theoretical and applied aspects: materials of the VIII International Scientific and Practical Conference*. Ch. I. (pp. 201-204). Dnipro: DDUVS.
- [25] Korzh, I.V., & Pshenichnyi, V.O. (2023). The right, duty and motivation of citizens to protect the Fatherland. *Information and Law*, 3(46), 193-204. [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.3\(46\).287254](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.3(46).287254).
- [26] Law of Ukraine No. 1543-XII "On the Succession of Ukraine". (September 12, 1991). *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 46, art. 617.

Олександр Іванович Коренцов

аспірант кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права і процесу
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
61002, вул. Алчевських, 29, Харків, Україна
e-mail: jurist.korentsov@ukr.net
ORCID 0000-0001-6850-1774

Oleksandr I. Korentsov

Postgraduate Student of the Department of State Law Disciplines, Criminal Law and Procedure
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
61002, 29 Alchevskykh Str., Kharkiv, Ukraine
e-mail: jurist.korentsov@ukr.net
ORCID 0000-0001-6850-1774

Рекомендоване цитування: Коренцов О. І. Обов'язок захищати Вітчизну і проходити військову службу як визначальні складові адміністративно-правового статусу громадян в умовах дії правового режиму воєнного стану. *Проблеми законності*. 2025. Вип. 169. С. 162–193. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.169.333489>.

Suggested Citation: Korentsov, O.I. (2025). The Duty to Defend the Homeland and Perform Military Service as Defining Components of the Administrative and Legal Status of Citizens under the Legal Regime of Martial Law. *Problems of Legality*, 169, 162-193. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.169.333489>.

Статтю подано / Submitted: 12.04.2025

Доопрацьовано / Revised: 15.05.2025

Схвалено до друку / Accepted: 30.06.2025

Опубліковано / Published: 02.07.2025